

Marta Maciejewska

Dialektyka formy. Pełnometrażowe filmy fabularne Jana Švankmajera

Jan Švankmajer to czeski surrealista, którego można określić mianem „artysty totalnego”. Do jego hybrydycznej i bogatej twórczości można zaliczyć dzieła pochodzące z różnych porządków artystycznych, m.in. sztuk plastycznych, rzeźbiarstwa, lalkarstwa, poezji czy teatru. Szerszej widowni Czech znany jest jednak przede wszystkim jako reżyser filmowy. Przez większą część swojej artystycznej kariery realizował przede wszystkim krótkometrażowe animacje i filmy kombinowane – ten wieloletni okres twórczości Švankmajera można uznać za spójny i konsekwentny zarówno pod względem wykorzystanych środków filmowych, jak i prezentowanej tematyki oraz filozofii. Jako nagradzany i uznany filmowiec Švankmajer postanowił jednak pójść w swojej twórczej działalności dalej – zdecydował się poświęcić wyłącznie realizacji filmów pełnometrażowych, rezygnując z krótkich metraży.

W niniejszej pracy próbuję przyjrzeć się filmowej twórczości surrealisty i poruszyć kilka kwestii, które – jak zauważyłam po prześledzeniu literatury przedmiotu – nigdy nie zostały podjęte przez badaczy i badaczki. Interesują mnie nie tylko same powody, dla których Švankmajer zdecydował się jako filmowiec na zmianę metrażu z krótkiego na długi, ale także konsekwencje tej decyzji dla jego twórczości (zarówno pod względem artystycznym, jak i filozoficznym). Staram się udowodnić, że reżyser dzięki wydłużeniu metrażu filmu wciąż pozostaje konsekwentnym, świadomym swoich wyborów artystycznych autorem, ale jednocześnie rozwija elementy swojej filozofii i antropologii, które zarysował, realizując filmy krótkometrażowe.

Moja rozprawa doktorska, wyłączając wstęp wskazujący na stan badań, moje zasadnicze cele badawcze oraz skrótowo nakreślający artystyczną sylwetkę czeskiego surrealisty, składa się z ośmiu dłuższych rozdziałów. Pierwszy z nich jest w całości poświęcony krótkometrażowym filmom Švankmajera – analizuję ich poetykę oraz dominanty tematyczne w rozmaitych kontekstach (autobiograficznym, psychoanalitycznym, czeskiej kultury i historii, poszczególnych nurtów i tendencji, do których odnosi się reżyser). Kolejne rozdziały to następujące po sobie chronologicznie studia przypadku poświęcone kolejnym pełnometrażowym filmom Švankmajera: *Czemus z Alicji*, *Faustowi*, *Spiskowcom rozkoszy*, *Małemu Otikowi*, *Przeżyć swoje życie* oraz *Owadowi* (ostatni rozdział ze względu na funkcję tego filmu w twórczości Švankmajera pełni funkcję symbolicznego podsumowania pracy). Filmy pełnometrażowe reżysera analizuję w ciągłym odniesieniu do jego filmów krótkometrażowych, wskazując na zbieżności i różnice między nimi, na korzyści ze zmiany

metrażu i związane z tym wady, a wreszcie na tematyczno-stylistyczny „dialog”, jaki można zaobserwować pomiędzy tymi dwoma rodzajami filmu. Staram się udowodnić, że Švankmajer kreuje nowy, całkowicie autorski rodzaj filmu artystycznego.

Słowa kluczowe: Jan Švankmajer, surrealizm, kino czeskie, film artystyczny, film pełnometrażowy, film animowany, psychoanaliza